

شاخصه‌های مکتب مقاومت از منظر آیات و روایات

سکینه خاتون صالحی کلهرین^۱

چکیده

مقاومت اسلامی به عنوان یک مکتب و گفتمان فراگیر، نقشی کلیدی در رویارویی با چالش‌ها و تهدیدات بیرونی ایفا می‌کند. این مکتب، بر اصولی استوار است که بنیادهای آن را ایمان، وحدت و استقامت تشکیل می‌دهد. تفکر مقاومت اسلامی در چند دهه اخیر نقش مهمی در مبارزه با استکبار در خاورمیانه داشته، و حاصل آن، از بین بردن شوکت پوشالی دشمن، در سراسر جهان بوده است. مقاومت اسلامی از منظر بزرگانی چون امام خمینی و مقام معظم رهبری، یک مکتب است که بر اساس اصول اسلامی بنا نهاده شده است. این نوشتار با روش توصیفی تحلیلی و با تکیه بر منابع مکتوب صورت می‌گیرد. پژوهش حاضر در پی شناخت و تبیین شاخصه‌های مکتب مقاومت در دو بُعد ایجابی و سلبی می‌باشد. حاصل این پژوهش این است که از جمله ویژگی‌های مثبت مکتب مقاومت می‌توان به باور به سنت‌ها و وعده‌های خداوند، توجه به کرامت و عزت انسانی و شوق به شهادت اشاره کرد. این ویژگی‌ها افراد را برای ایستادگی در برابر چالش‌ها و تحقق آرمان‌های اسلامی ترغیب می‌کند. در مقابل، بُعد سلبی مکتب مقاومت بر اجتناب از تفرقه، عدم هراس از دشمن و دوری از ضعف و سستی تأکید دارد. وحدت بین مسلمانان نه تنها به عنوان یک اصل بنیادین، بلکه به عنوان سدی در برابر نفوذ گفتمان‌های رقیب عمل می‌کند. همچنین، عدم ترس و ضعف در برابر تهدیدات دشمنان، اساس ایستادگی و پایداری جبهه مقاومت را تشکیل می‌دهد.

کلید واژه: مقاومت اسلامی، مکتب مقاومت، شاخصه‌های ایجابی، شاخصه‌های سلبی.

^۱. سطح دو، حوزه صالحیه تهران.

مقدمه

در دنیای امروز، مفهوم مقاومت اسلامی به عنوان یک نیروی مؤثر در تحولات منطقه‌ای و جهانی مطرح است. این مفهوم، که ریشه در آموزه‌های دینی و تجارب تاریخی دارد، به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و رویکردها اشاره دارد که هدف آن، حفظ هویت، استقلال، و ارزش‌های اسلامی در برابر تهدیدات و فشارهای خارجی است. مقاومت اسلامی تنها یک واکنش به تهاجم نیست، بلکه یک حرکت پویا و سازنده است که به دنبال ایجاد تغییرات مثبت در جوامع اسلامی و جهان است.

مقاومت، به عنوان یک اصل اساسی، در قرآن کریم و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) مورد تأکید قرار گرفته است. قرآن، مسلمانان را به ایستادگی در برابر ظلم و ستم، دفاع از حقوق خود، و حفظ ارزش‌های الهی دعوت می‌کند. روایات نیز، با تبیین ابعاد مختلف مقاومت، الگوهای عملی برای مواجهه با چالش‌ها ارائه می‌دهند. این آموزه‌ها، مقاومت را نه تنها به عنوان یک حق، بلکه به عنوان یک وظیفه شرعی و انسانی مطرح می‌کنند و آن را به عنوان یک مکتب، به جهان اسلام معرفی کرده‌اند. در کنار این امر، شاخصه‌های مکتب مقاومت نیز مورد توجه آیات و روایات بوده است.

در این مقاله، هدف این است که با بررسی عمیق و تحلیلی، به این سوال پاسخ داده شود که شاخصه‌های مقاومت از منظر قرآن و روایات کدام است؟. هدف، ارائه یک چارچوب نظری و عملی برای شناخت و ارزیابی شاخصه‌های مقاومت اسلامی است. این شاخصه‌ها، می‌توانند به عنوان معیارهایی برای تشخیص و تمایز بین مقاومت اصیل و انحرافی، و ارزیابی عملکرد جنبش‌های مقاومت مورد استفاده قرار گیرند. امید است که این مقاله، گامی در جهت تبیین و تقویت مفهوم مقاومت اسلامی، و کمک به شناخت بهتر این پدیده مهم در جهان اسلام باشد.

ضرورت این تحقیق از آنجا ناشی می‌شود که مفهوم مقاومت اسلامی، با وجود اهمیت فراوان، اغلب به صورت سطحی و بدون توجه به شاخصه‌های اصلی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. این تحقیق با تبیین دقیق این شاخصه‌ها، به تمایز مقاومت اصیل از انحرافی کمک کرده و معیارهایی برای ارزیابی عملکرد جنبش‌های مقاومت ارائه می‌دهد که در نهایت، به تقویت و هدایت صحیح این جنبش‌ها در راستای اهداف اسلامی منجر می‌شود. به علاوه اینکه، اصل این بحث، ضرورت مقاومت اسلامی و توجه ویژه به آن، برای تمام مسلمانان را روشن خواهد ساخت.

با بررسی انجام شده در منابع علمی داخلی، آثاری مرتبط با موضوع مقاومت اسلامی یافت شده‌اند که در ادامه به منظور تعیین جایگاه و نوآوری این مقاله، به آن‌ها اشاره می‌شود. به عنوان مثال:

۱. کتاب: «اندیشه مقاومت»، مؤسسه فرهنگی انقلاب اسلامی؛ در این کتاب دیدگاه مقام معظم رهبری در خصوص اندیشه مقاومت در عصر حاضر بیان شده است و محور آن آیات و روایات نبوده است.

۲. کتاب: «مولفه‌های فرهنگی گفتمان مقاومت اسلامی در خاورمیانه» اثر امیر دبیری مهر؛ با تمرکز بر ابعاد فرهنگی گفتمان مقاومت، مباحثی را در این زمینه مطرح کرده است. با این حال، لازم به ذکر است که این کتاب، بیشتر به تشریح مولفه‌های سیاسی مقاومت می‌پردازد و این مقاله تلاش دارد با تمرکز بیشتر بر شاخصه‌های قرآنی و روایی، دیدگاه اسلام را تشریح کند.

۳. مقاله: «مولفه‌های گفتمان فرهنگی مقاومت در جهان اسلام» نوشته مهدی ناظمی اردکانی؛ وجه تمایز نوشتار پیش رو، با مقاله نام برده شده، در این است که در مقاله مذکور رویکرد قرآنی روایی ندارد.

۴. مقاله: «نگرشی قرآنی بر راهبردهای مقاومت در مقابله با دشمنان در عصر حاضر»، اثر اصغر طهماسبی؛ در این اثر نیز راهبردهای مقاومت تبیین شده با این تفاوت که در این مقاله، شاخصه‌های مقاومت به طور خصوص بیان نشده است.

آثاری نامبرده گرچه در این زمینه نافع هستند، اما محوریت آنها شاخصه‌های مقاومت از منظر قرآن و روایات نبوده است؛ از این رو نوشتار حاضر می‌تواند خلأ موجود در این بحث را مرتفع سازد.

مفهوم شناسی

پیش از ورود به بحث اصلی، در ابتدا در مورد برخی از مفاهیم کلیدی این مقاله، از منظر لغت و اصطلاح بحث خواهد شد.

(۱) مقاومت

واژه مقاومت در زبان عربی و فارسی استعمال می شود و ریشه آن در زبان عربی از ماده «قوم» است که به باب مفاعله رفته است. ماده قوم در اصل به معنای ایستادگی و ضد نشستن به کار می رود.^۱ به گفته علامه مصطفوی در کتاب التحقيق، ریشه قوم در اصل به معنای ایستادگی و ضد نشستن است و به معنای قوت و فعلیت در عمل نیز به کار می رود که هم شامل امور مادی و هم معنوی می شود.^۲ با این توضیح می توان معنای مقاومت را نیز به مقاومت مادی و معنوی تقسیم کرد.

قوام به معنای ستون و اساس هر چیزی است که استواری آن چیز بر آن بنا شده است.^۳ بر همین اساس، مقاومت در لغت عربی به معنای توان تحمل مشکلات و صبر بر سختی ها به کار می رود.^۴ در زبان فارسی نیز مقاومت به معنای ایستادگی، پافشاری، دوام، استحکام و قدرت به کار می رود.^۵ که نشان از این دارد که معنای زبان فارسی و عربی در این واژه مشترک است.

در اصطلاح علوم سیاسی معمولاً مراد از گروه مقاومت سلسله نیروهای جنگی یا شبه جنگی هستند که در داخل یا خارج از شهر بر دشمن حمله می برند.^۶

۱. قرشی، قاموس قرآن، ج ۷ ص ۴۷؛ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ج ۱ ص ۶۹۰.

۲. مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹ ص ۳۴۱.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲ ص ۴۹۹.

۴. جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، ص ۱۲۰۰.

۵. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲ ص ۲۷۸۲؛ نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۵ ص ۳۴۴۷.

۶. بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۱۴۸؛ جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، ص ۱۲۰۰.

از منظر مقام معظم رهبری، معنای مقاومت این است که انسان یک راهی را انتخاب کند که آن را راه حق می‌داند، راه درست می‌داند، و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است.^۱

(۲) شاخصه

در این بخش در مورد مفهوم شاخصه توضیحی ارائه می‌شود. برای واژه شاخصه یا شاخص در فرهنگ‌نامه‌های لغت فارسی معانی مختلفی ذکر شده است، از جمله:

نمونه، الگو، سرمشق، راهنما، و ابزاری که وسیله سنجش جهت می‌باشد. دیگر معانی که ذکر شده است نیز ارتباط با همین معانی دارند.^۲

از آنجایی که این واژه در اصل از زبان عربی گرفته شده است، در کتب لغت عربی نیز در مورد آن مطالب آمده است. به عنوان نمونه، در برخی از کتب لغت همچون لسان العرب، ریشه «شخص» به معنای برجستگی، ارتفاع و ظهور آمده است.^۳ این معنا با آنچه در کتب لغت فارسی آمده است هماهنگی دارد، چراکه نمونه و الگو در هر زمینه، چیزی است که در آن مورد نسبت به بقیه برجستگی خاصی دارد و نسبت به سائرین ظهور و بروز بیشتری دارد

در اصطلاح علوم نیز مراد همان معنای لغوی است؛^۴ از این رو، مراد از شاخصه در این نوشتار، همان ویژگی‌های برجسته‌ای است که وسیله تمایز یک چیز از موارد مشابه آن می‌شود.

(۳) مکتب

این واژه در لغت عربی و زبان فارسی استعمال می‌شود. ریشه اصلی آن از ماده «کتب» به معنای نوشتن است. مکتب اسم مکان، اسم زمان و مصدر از همین ماده است؛ از این رو، به محل تعلیم و

۱. مؤسسه فرهنگی انتشارات انقلاب اسلامی، اندیشه مقاومت، ص ۱۷.

۲. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲ ص ۱۷۵۴؛ نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۵ ص ۳۰۷۳.

۳. فیومی، المصباح المنیر، ج ۲ ص ۳۰۶؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۷ ص ۴۵.

۴. غفرانی، فرهنگ اصطلاحات روز، ص ۱۵۲.

۳) عدم ضعف و سستی

عدم ضعف و سستی یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های جبهه مقاومت اسلامی است که در قرآن و روایات به عنوان یک اصل اساسی مورد تأکید قرار گرفته است. این مفهوم نه تنها به معنی عدم کاهلی و تنبلی در عمل و تلاش، بلکه به معنی پایداری و استوار بودن در برابر موانع و چالش‌ها نیز هست.

خداوند در قرآن کریم به مؤمنان دستور می‌دهد که در تلاش‌ها و اقدامات خود، هرگز به ضعف و سستی دچار نشوند. این امر، رمز پیروزی مقاومت اسلامی و سرافرازی تمام انبیای الهی در طول تاریخ است؛ چنانکه قرآن فرموده است: «وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ» چه بسیار پیامبرانی که مردان الهی فراوانی به همراه آنان جنگ کردند. آنها هیچ گاه در برابر آنچه در راه خدا به آنان می‌رسید، سستی نکردند و ناتوان نشدند و تن به تسلیم ندادند؛ و خداوند استقامت کنندگان را دوست دارد.»

اگر حرکات و نیت‌های ایدایی دشمن در مراحل اولیه شناسایی و خنثی نشود و ما از خود سستی نشان داده و منتظر بمانیم تا آنها یک حمله وسیع و همه‌جانبه آغاز کنند، ممکن است زمانی بیدار شویم که دیگر دیر است و تمامی فرصت‌ها از بین رفته‌اند. علاوه بر این، باید خود ابتکار عمل را به دست بگیریم و با برنامه‌ریزی دقیق، زمین بازی را به گونه‌ای تغییر دهیم که دشمن در موقعیت دفاعی قرار گیرد. متأسفانه، برخی افراد با ضعف اراده و راحت‌طلبی، هنگامی که نشانه‌هایی از این نوع فعالیت‌ها از سوی دشمن مشاهده می‌شود، سعی می‌کنند این حرکات را توجیه کرده و به اصطلاح آن را به حساب مسالمت و حسن نیت بگذارند. اما در واقع، در چنین شرایطی باید اصل را بر سوءظن گذاشت؛ زیرا طرف مقابل دشمنی است که به هیچ وجه قابل اعتماد نیست و در هر فرصتی برای ضربه زدن به ما دریغ نخواهد کرد.^۱

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در همین راستا، یاران خود را از سستی در برابر دشمن برحذر داشته و می‌فرماید:

۱. مکارم شیرازی، پیام امام، ج ۳ ص ۸۱.

« أَلَا وَاتَى قَدْ دَعَوْتُكُمْ إِلَى قِتَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَيْلاً وَنَهَاراً وَسِرّاً وَأَعْلاناً وَقُلْتُ لَكُمْ: اُغْزَوْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَغْزَوْكُمْ: فَوَاللَّهِ مَا غَزَى قَوْمٌ قَطُّ، فِي عَقْرِ دَارِهِمْ إِلَّا ذُلُّوا؛ أَكْأَبُكُمْ! مَنْ شَبَّ وَرَوْز، پَنَهَان وَ أَشْكَار، شما را به مبارزه با این جمعیت دعوت کردم و گفتم: پیش از آن که با شما بجنگند با آنان نبرد کنید! به خدا سوگند هر قومی که در درون خانه‌اش مورد تهاجم دشمن قرار گیرد به یقین ذلیل خواهد شد»^۱.

بنابراین، عدم ضعف و سستی در جبهه مقاومت اسلامی، نه تنها به عنوان یک اصل بنیادین شناخته می‌شود، بلکه ناشی از ایمان و اعتقاد عمیق به خداوند و تلاش دائمی برای دستیابی به اهداف است. این ویژگی، مسلمانان را قادر می‌سازد تا با عزت و سر بلندی در برابر هر نوع تهدیدی بایستند و از آرمان‌های اسلامی خود دفاع کنند.

۱. نهج البلاغه: خطبه ۲۷.

نتیجه گیری

این نوشتار با محوریت تبیین شاخصه‌های مکتب مقاومت از دیدگاه آیات و روایات صورت گرفت. نتیجه حاصل این است که مکتب مقاومت اسلامی دارای شاخصه‌های گوناگونی است که می‌تواند به دو دسته ایجابی و سلبی تقسیم شود.

از جمله شاخصه‌های ایجابی این مکتب، باور به سنتها و وعده‌های خداوند است؛ به این معنا که مسلمانان باید به وعده‌های الهی ایمان داشته و در برابر مشکلات، با این باور تقویت شوند.

عزتمندی از دیگر شاخصه‌های مکتب مقاومت است. جبهه مقاومت باید به دنبال عزت و کرامت انسانی باشد و به‌خاطر اصول خود ایستادگی کند. افزون بر این، شوق به شهادت و عدم هراس از مرگ، شاخصه مهم در این مکتب است. این ویژگی به مسلمانان نیرو و انگیزه می‌دهد تا برای تحقق آرمان‌های خود جانفشانی کنند.

از جمله اساسی‌ترین شاخصه‌های این مکتب در بعد سلبی، اجتناب از تفرقه است. وحدت در میان مسلمانان به‌عنوان یک اصل بنیادین شناخته می‌شود و تفرقه می‌تواند به نفوذ گفتمان‌های دشمن منجر شود. همچنین، عدم هراس از دشمن در این مکتب اهمیت ویژه دارد. ایستادگی در برابر تهدیدات، بدون خوف و هراس ناشی از ایمان به خداوند، یک اصل اساسی برای جبهه مقاومت است. عدم ضعف و سستی نیز از دیگر امور مهم در مکتب مقاومت اسلامی است. پایداری در برابر مشکلات و عدم تسلیم به چالش‌ها، امری حیاتی برای موفقیت در مبارزه است.

در مجموع، مکتب مقاومت بر مبنای آیات و روایات، به پیروانش این آموزه‌ها را القا می‌کند که با سرسختی و اتحاد در برابر دشمنان ایستادگی کنند، به وعده‌های الهی ایمان داشته باشند و از تفرقه و ضعف پرهیز کنند. این صفات نه تنها به تقویت روحیه جبهه مقاومت کمک می‌کند، بلکه در تحقق اهداف بلندمدت اسلامی نیز بسیار مؤثر خواهد بود.

فهرست منابع

- * قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.
- * نهج البلاغه، ترجمه مکارم شیرازی.
۱. بستانی، فؤاد، فرهنگ ابجدی، تهران: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
 ۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
 ۳. رضایی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، تهران: پژوهش های تفسیر، چاپ اول، ۱۳۸۷.
 ۴. طیب، عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: اسلام، چاپ اول، ۱۳۷۸.
 ۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: درسهایی از قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۸.
 ۶. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱.
 ۷. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، اندیشه مقاومت، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۸.
 ۸. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، خط امام، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۸.
 ۹. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، مرگ تاجران، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۷.
 ۱۰. محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه پیامبر اعظم (ص)، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۸۶.
 ۱۱. محمدی ری شهری، محمد، دانش نامه امام حسین (ع)، قم: دارالحديث، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
 ۱۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحديث، چاپ یازدهم، ۱۳۸۹.
 ۱۳. مطهری، مرتضی، قیام و انقلاب مهدی (ع)، تهران: صدرا، چاپ شصت و دوم، ۱۴۰۲.
 ۱۴. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران: صدرا، چاپ هشتم، ۱۳۸۴.
 ۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، چاپ اول، ۱۳۸۸.
 ۱۶. _____، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.
 ۱۷. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.
 ۱۸. ابراهیم، مصطفی، المعجم الوسیط، استامبول: دارالدعوة، چاپ اول، ۱۹۸۹ م.

۱۹. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۲۰. بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: بعثت، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۱. جمعی از پژوهشگران، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، بیروت: مشرق، چاپ اول، ۲۰۰۰م.
۲۲. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ق.
۲۳. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۲۴. طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: الاعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۲۶. غفرانی، محمد، فرهنگ اصطلاحات روز، بیروت: ناشرون، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۷. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، قم: دارالهجره، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.
۲۸. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: داراحیاء التراث، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
۲۹. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت ارشاد، چاپ اول، ۱۳۶۸.